

Dr. Bereczki Ibolya
Tájházak Magyarországon

A tájház fogalma

A tájházak fogalom meghatározása nem egyszerű kérdés, többféle, egymástól árnyalataiban eltérő definícióval találkozunk a szakmai kiadványokban és az Interneten is. Ha mégis röviden szeretnénk összefoglalni, melyek egy tájház legjellemzőbb sajátosságai, a következőket mondhatjuk:

A tájházak olyan szabadtéri néprajzi gyűjtemények, amelyek a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját, a népi építészet szempontjából jelentős (esetleg népi műemléknek minősített) épületekben berendezett lakásbelsőket, olykor a műhelyeket, gazdasági épületeket vagy egyszerűbb ipari létesítményeket mutatják be. Nagyon fontos hangsúlyoznunk mint minimális követelményt, hogy a tájháznak legalább egy, meghatározó helyisége eredeti, a településről származó tárgyakkal enteriőrként berendezett kell, hogy legyen.

Napjainkban elengedhetetlen, és egy jó tájház működtetői számára természetes, hogy rendezvényei, az iskolai oktatás számára nyújtott szolgáltatásai a helyi hagyományos tudás, a szellemi örökség megismerését, megőrzését és élővé tételét szolgálják.

A tájházak rendszerének kialakulása

Míg a szabadtéri néprajzi múzeumok kezdeteinek történetét vizsgálva a 19. század végéig, az 1896-os Ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Falujáig mehetünk vissza, a tájházak előzményei csak Magyarországon csak az 1930-as években jelentek meg. Különösen érdekes, hogy mai fogalom meghatározásunk szerint a tájház – amely gyakran műemlék – minden esetben helyben megőrzött, szaknyelven „in situ” építmény. A két legkorábbi „tájházunk”, az 1930-as évek elején a balassagyarmati Palóc Múzeum udvarán felállított Palóc ház és a veszprémi Bakonyi ház azonban éppen nem ilyen, hanem áttelepített, illetve építészeti felmérés alapján megépített, de enteriőrként berendezett lakóház volt.

Az 1930-as évek második fele, majd a világháborús időszak, sőt, az 1950-es évek sem kedvezett a tájházi gondolat megerősödésének és kiterjedésének. 1949-ig nyúlik vissza azonban a kialakításhoz szükséges megalapozás, az épületek védelmét lehetővé tevő jogi szabályozás: Az 1949-es műemléki törvény definiálta a népi műemlék fogalmát, emellett ugyanebben az évben a

múzeumokra vonatkozó jogi szabályozás is megszületett. Megalakult az Országos Műemléki Felügyelőség, később megkezdődtek a nagyarányú épületfelmérések, elkészült az országos műemlékjegyzék. 1962-ben a létrejövő megyei múzeumi hálózat adta meg azt a keretet, amely a szakmai, muzeológiai tudást a későbbiekben biztosította a helyben megőrzött népi építészeti épületállomány építészeti szempontból legértékesebbnek ítélt, és tájháznak kiválasztott darabjai berendezéséhez. 1974-ben pedig minisztertanácsi határozat rendelt – akkor jelentős 30 millió forintos összeget – a helyben megőrzött, és állami tulajdonba vett emlékek felújítására, tájháznak, falumúzeumnak, emlékháznak, szabadtéri múzeumnak történő kialakítására.

Az első fénykor

1962-től nyíltak meg a megyei múzeumi szervezetek támogatásával létrejött első tájházak, majd az 1970-es évek második felétől gomba módra szaporodtak az ország számos vidékén, létrehozva a tájházak hazai hálózatát. Ez az 1980-as évek végéig tartó mintegy másfél évtized becslések szerint mintegy 100 épületet, pontosabban portát jelentett, és különösen Pest, Veszprém, Hajdú-Bihar és Borsod-Abaúj Zemplén megyében jelentette a vidék népi építészete reprezentáns darabjainak megőrzését. Pest megyében 1976-ban megyei tanácsi határozat nyomán kapták feladatul a múzeumok a gyűjtőkörükbe tartozó tájházak gondozását, szakmai felügyeletét.

Ez a rendszer többségében jól megőrzött, építészetileg többnyire hitelesen helyreállított, karban tartott épületeket, és szakszerűen berendezett enteriőröket, múzeumi nyilvántartásba vett, restaurált tárgyállományt jelentett. Ám a hálózat fenntartására fordítandó erőforrásokat teljes egészében a megyei intézményrendszerből biztosították, a tárgyállomány is gyakran a múzeum gyűjtéséből származó, kihelyezett anyag volt. A berendező muzeológusok elsősorban a gyűjtés, létrehozás fázisában működtek együtt a helyi közösségek meghatározó személyiségeivel, tanárokkal, a közösség meghatározó lokálpatrióta személyiségeivel. A megnyitás után a tájház többnyire pusztán klasszikus értelemben vett kiállítóhelyként működött, és gyakran csak a gondnok személyétől függött, hogy az épület és tárgyai meddig voltak alkalmasak a bemutatásra. A tájháznak nem voltak saját rendezvényei, így a helyi érdeklődés törvényszerűen csökkent, és sok esetben az éves látogatószám el sem érte, vagy alig haladta meg a 100 főt.

Tájházak a rendszerváltás után

Már a rendszerváltást megelőző időszakban nehézségként jelentkezett, hogy a fenntartó megyei múzeumi szervezetek forrásai fokozatosan csökkentek, s egyértelmű tény volt, hogy mindez a legtávolabbi és a legkisebb intézményeket érintette a leghátrányosabban.

Az önkormányzati törvény gyökeresen átalakította a múzeumi területen a tulajdonosi és működtetői viszonyokat. A több éves megállapodási folyamat végeredményeként bár a megyei múzeumi szervezetek rendszere megmaradt, mégis a tájházak többségét oly módon érintette a tulajdonosváltás, hogy zömük átkerült a helyi önkormányzat birtokába.

Ez még a kisebbik gond volt, a nagyobbik az, hogy a megyei múzeumok által korábban munkaköri feladatként biztosított szakmai, muzeológusi felügyelet gyakorlatilag megszűnt, illetve a muzeológus korábban, a településekkel kiépített kapcsolatrendszerén múlt, hogy fennmaradt-e a tájházra fordított figyelmé. 1997-ben újabb változás történt: az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézmények legalacsonyabb kategóriájába, kiállítóhely státuszba sorolta a tájházakat, ami gyakorlatilag napjainkig megnehezíti a gyűjteménygyarapítás lehetőségét – elsősorban nem gyakorlati, hanem jogi szempontból –.

A városi szervezetbe, helyi önkormányzati tulajdonba kerülés, az egyéb tulajdonlási formák megjelenése: a magán alapítás, céges üzemeltetés rengeteg problémát vetett fel ebben a korszakban. Az országban több helyen működött, tsz alapítású, háziipari szövetkezeti fenntartású tájházak tulajdonosváltásából többnyire hátrányos pozícióban kerültek ki a tájházak, a fenntartási gondok megoldatlansága mellett a szakmai háttér is megszűnt, egyes tájház gyűjteményi anyagát széthordták, vagy betörések, lopások csonkították a gyűjteményeket.

Az 1990-es évek második felére a korábban az országos múzeumok feladatául szabott szakfelügyelet rendszere is gyakorlatilag elsorvadt, bár éppen a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum volt az, amely minisztériumi támogatás nélkül is fenntartotta, és saját munkatársi gárdájával – bevonva a megyei múzeumok elkötelezett munkatársait – biztosította a tájházak évenkénti látogatását.

Folyamatok az ezredfordulótól

Az 1990-es évek második fele azonban új tendenciák megjelenésével is járt: A millicentenáriumi ünnepségsorozat, majd az államalapítás 1000. évfordulójával kapcsolatos megemlékezések a helyi identitás megerősödésével jártak, és a helyi közösségek egyre több helyen figyeltek fel saját kulturális értékeikre, múltjuk

őrzőire. Az önkormányzatoknak nyújtott eszmei támogatás mellé itt-ott pénzügyi források is társultak, és az 1980-as évek elejéhez hasonlóan tájház alapítási hullám indult el. Az 1990-es évek végén a muzeális intézményi működési engedéllyel rendelkező intézmények közül mintegy 180 volt tájházként értelmezhető, de becsléseink szerint mintegy további 50-60 tájház is létrejött néhány év alatt. Ez az az időszak, amikor kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek válnak tájház-fenntartókká, magánszemélyek is szép számmal hoznak létre tájházat, és kialakul a szlovák és német tájházak önálló, országos hálózata.

A 2000. évben a muzeális intézmények szakfelügyeleti rendjét miniszteri rendelet szabályozta, a szakfelügyelőket személyükben, három éves időtartamra bízta meg, s lehetővé tette önálló szakágként a szabadtéri néprajzi szakfelügyelet működését. 2000-2007 között vezető szakfelügyelő r. Cseri Miklós, szakfelügyelők dr. Bereczki Ibolya és dr. Páll István voltak. Működésük legelején egy, valamennyi működési engedéllyel rendelkező tájház számára kérdőívet küldtek ki, amely a tájház alapadatai mellett a legfontosabb megoldandó gondokra is rákérdezett. A visszaküldött válaszok és a helyszíni bejárások tapasztalatai, valamint több regionális tanácskozás nyomán a 2002 szeptemberében megrendezett Békési Népi Építészeti Tanácskozás résztvevői határozták el a Magyarországi Tájházak Szövetségének megalapítását.

Új utakon – A Tájházszövetség

A 2002. november 26-án Budapesten létrejött társadalmi szervezet elsődleges célja a magyarországi és a határon túli magyar vonatkozású tájházak szakmai érdekérvényesítésének biztosítása, a folyamatos képzés és önképzés megteremtése, a szakszerűen berendezett, megőrzött, és a közösség számára hasznos néprajzi gyűjtemények működésének segítése volt. A civil szervezet megszületését segítette a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, és a napjainkig legerőteljesebb támogatója, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

A kulturális minisztérium testre szabott pályázati kiírásokkal az utóbbi években a Tájházszövetséggel és a Skanzennel szorosán együttműködve hatékony fejlesztés lehetőségét teremtette meg. A Tájházszövetség által szervezett Tájházi Műhely képzési sorozata 2004-2008 között több mint ezer tájházat működtető gondnok, szakmai felelős, egyetemi hallgató és néprajzos számára biztosította a tájházakra vonatkozó speciális ismeretek megszerzését.

A Magyarországi Tájházak Szövetsége által szervezett országos és regionális találkozók rendszere nemcsak szakmai továbbképzés lehetőségét teremtette

meg, hanem lehetőséget nyújtott a programnak helyszínt adó települések, régiók tájházainak bemutatására a tanácskozásokon, illetve a helyszíni tanulmányi kirándulásokkal. Örvendetes, hogy a Tájházzövetségbe bekapcsolódott határon túli magyar tájházakhoz köthetően Szlovákiában, a Vajdaságban és a Partiumban is évente hasonló rendezvények valósulnak meg.

A Tájházi Hírlevél évi négy füzete nyomtatott és elektronikus formában egyaránt tudósít a megvalósult rendezvényekről, bemutatkozási lehetőséget biztosít tájházi gyűjtemények számára, ugyanakkor képzési segédleteket is megjelentet. A szervezet által évente adományozható elismerés, „Az év tájháza” díj is hozzájárul a jó példák, gyakorlatok elismeréséhez és közvetítéséhez. A Tájházzövetség hathatósan közreműködik információs, turisztikai tájékoztató kiadványok közreadásában, segíti az országos turisztikai akciókba való bekapcsolódást (Hazajáró hétvége), a megjelenést országos múzeumi rendezvényeken programokon, mint amilyen a Múzeumi Majális, a Múzeumok Őszi Fesztiválja.

A tájházak hálózata ma

Ha az interneten a Google keresőjébe beírjuk a tájház szót: 0,2 mp alatt 113 000 találatot kapunk. Ez imponáló arány, természetesen akkor is, ha belekalkuláljuk a nem témánkhoz köthető szövegeket is. Elsődleges tájékozódásra ma mindenképpen a legalkalmasabb a számunkra, hiszen a magyarországi tájház hálózatról a Wikipédia is tudósít: jelenleg 199 objektum szerepel a jegyzéken, és megyénkénti felosztásban találjuk meg az egyes objektumokat.

Ha a Tájhaz.hu oldalt nyitjuk meg a jelenleg a legteljesebb jegyzéket találjuk, 451 objektummal, ebben azonban az emlékházak, agrártörténeti emlékek is szerepelnek. Közülük kiválasztva a fogalom meghatározásunknak megfelelő intézményeket, megállapíthatjuk, hogy körülbelül 300-350 a száma a mai országhatárokon belül található tájházaknak. Ezek közül muzeális intézményi működési engedéllyel mintegy 200 rendelkezik.

Fejlesztési lehetőségek és eredmények

Az infrastrukturális fejlesztéssel, az épületállomány és a kiállítások komplex megújításával, a műtárgyvédelmi tevékenység és a modern eszközökkel történő nyilvántartásba vétel támogatásával szakszerűbbé váltak a tájházak. A hozzájuk kapcsolódó szakmai programok, oktatási csomagok megteremtése lehetővé tette, hogy a helyi közösség felé nyitottabbakká váljanak az intézmények, ne csak passzív, hanem aktív látogatóik számát is növelni legyenek képesek.

TÁJHÁZI AKADÉMIA 2009 - Oktatási anyag

A 2000-es évek második felének tendenciájaként több helyütt szervezeti egységként a helyi művelődési intézmények rendszerébe (ÁMK) tagolódnak a tájházak, kapcsolódásuk a helyi oktatási intézményekhez megerősödött. A korábban a megyei múzeumi hálózat néprajzi muzeológus munkatársai ugyanakkor korszakunkban elsősorban személyes elkötelezettségük okán tevékenykednek a tájházak „háza táján”.

A debreceni, a szegedi és a pécsi tudományegyetemen folyó néprajzi képzés rendszerébe az elmúlt évtizedben beépült a szabadtéri néprajzi muzeológia. Ez és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által biztosított gyakorlati képzés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy fiatal szakemberek jelentős számban, akár több tájház muzeológusi feladatait ellátva biztosítsák a szakszerű működést.

Pályázatok 2006-2009 között

A kulturális minisztérium által 2005-ben kiírt Tengertánc pályázatban egy alkalommal, 2005-ban a tájházak is nyújthattak be támogatási igényt, ez 50 millió Ft forrást jelentett egyrészt infrastrukturális fejlesztésekre, másrészt közösséget erősítő programokra. Az utóbbi években a Közkincs, a LEADER pályázatok, a különböző kistérségi fejlesztési programok is elérhetővé váltak a tájházakat fenntartó önkormányzatok számára.

A Reneszánsz Év 2008-as, a közgyűjteményeket támogató kiírásai között átütő eredményt hozott a Tájházak a közösségért címmel meghirdetett pályázat. A pályázati felhívásra 101 – muzeális intézményi működési engedéllyel rendelkező – intézmény fenntartói, működtetői nyújthatták be pályázatukat a számukra legfontosabb támogatási célt kiválasztva. „A mi házunk” – a tájházi gyűjteményeknek otthont adó épületek felújítására, infrastruktúrájuk fejlesztésére „A mi kiállításunk” – a gyűjtemények megújítására, szakszerű kezelésére, kiadványok megjelentetésére, és gyűjtemény digitalizálásra nyújtott támogatási lehetőséget, „A mi programunk” és „A mi diákjaink” – hagyományőrző és kézműves programok kidolgozását és folyamatos fenntartását, a tájházak élővé tételét segítette. A 97 nyertes pályázat, 95 millió forint megítélt összeg tette lehetővé a négy témakörben a komplex fejlesztést.

Az épületállomány mellett a kiállítások megújítása, szakszerű újrendezése, a műtárgyállomány állagmegóvása és szakszerű restaurálása mellett fontos támogatási cél volt a tájházak kiállításait megújító kiadványok és önálló honlapok megjelentetése. Igényes, a tájház gyűjteményi anyagát közreadó kötet született a támogatás eredményeként Bátán, és a nagy sikerű Tájak-Korok-

Múzeumok sorozat több új darabját (Hajdúszoboszló, Hajdúnánás) a pályázati támogatás segítségével lehetett megjelentetni.

A pályázatnak különös jelentősége volt a kis lélekszámú, korábban kevésbé látogatott települések esetében, hiszen így – a hagyományörzés felbecsülhetetlen értékei mellett – bekapcsolódhatnak a kistérség, régió vendégforgalmába, bemutatva értékeiket, tehetségüket, vendégszeretetüket. Így kerülhet a pályázat jóvoltából reflektorfénybe Albertirsa, Csanádpalota, Csökmő, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Egyek, Felpéc, Füzér, Gyömrő, Harta, Hidas, Kávás, Kerekegyháza, Kóka, Nagykörű, Ófalu, Sarród.

A Mi kiállításunk támogatási cél keretében külön figyelmet szenteltünk az e-tájház projektnek. Már a pályázati kiírás lehetőséget adott arra, hogy néprajzos muzeológus szakemberek közreműködésével a tájházak műtárgyállományának szakszerű leltározása (ahol ilyen nem volt), illetve digitális nyilvántartása megtörténhessen. Ehhez eszközbeszerzésre, a MONARI adatbázis kezelő szoftver alkalmazására, adatbevitelre, műtárgyfotózásra volt lehetőség a pályázati forrásból. A tájházi gyűjtemények jelentős szakmai értéknövekedését eredményezte a Szabadtéri Néprajzi Múzeum által is támogatott tevékenység.

A 2009-es év folytatás lehetőségét jelentette. A Vendégváró tájházak című, az Oktatási és Kulturális Minisztérium által kiírt pályázat célja a hazai tájház hálózat célirányos fejlesztésének és hasznosításának, élővé tételének támogatása, a tájházak komplex, újszerű működtetését biztosító fejlesztések elősegítése muzeális intézményi működési engedéllyel rendelkező tájházak számára. A 60 millió forintos forrás három pályázati kategóriában volt elnyerhető. Ezek a „Látogatóból vendég”, az „Ismerjétek meg bennünket”, az „Oskolamester”. Az 54 benyújtott pályázat közül 46 nyert, és valósíthatja meg a pályázati programját egészben, vagy részben, bizonyos – a pályázati forrás korlátozottsága miatt – szűkített tartalommal.

A jövő = megőrzés és fejlesztés

A magyarországi tájház hálózat évek óta szerepel a az épített örökség emlékeit védő Világörökség jelöltlistáján. Ahhoz, hogy a jelöltségből a végleges listára kerülhessen, számos tényező szükséges.

Az épületállomány szakszerű megőrzése mellett mindenekelőtt elengedhetetlenek az egyértelműen tisztázott tulajdonosi és kezelői viszonyok a fenntartó részéről, biztosítani kell a fenntartás jogszabályban és a muzeális intézményi működési engedélyben előírt feltételeit. A szakszerű működtetéshez hozzáértő és elkötelezett munkatársak alkalmazása sem nélkülözhető, akik

TÁJHÁZI AKADÉMIA 2009 - Oktatási anyag

vállalják a rendszeres képzésben való részvételt, és öntevékenyen is folyamatosan képzik magukat.

Ahhoz, hogy egy tájház nemcsak épületében, gyűjteményében és berendezésében, hanem szellemiségében is megmaradhasson hosszú távon, szükséges a motiváció a közösség részéről: legyen fontos a település számára a kultúráját megtartó hagyomány, amelyet a tájház jelent és közvetít.

Ahhoz, hogy egy tájház tartósan sikeres lehessen, a működtetés tudatos tervezése, a célok meghatározása, a projektmódszer a közreműködők számára elengedhetetlen. A megvalósításhoz és a fenntartáshoz a forrás-teremtés, majd az igényes és hiteles megvalósítás, a minőség biztosítása feltétlenül szükséges. A középtávú tervezés mellett fontos alkalmazkodni és igazodni a jelen kihívásaihoz, élni kell a pályázati források nyújtotta lehetőségekkel.

A szakszerű kiállításokkal, a látogatóbarát programokkal a tájház kulcsszerepet kell szerezzen a helyi identitás, a helyi kulturális értékek megőrzésében és továbbadásában, egy olyan szintéren, ahol az oktatási funkciók és kiállítások megújítása fő szerepben van.